

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.99

*Грет Соломія Василівна,
курсантка 4-курсу спеціальності 053 «Психологія»,
Яремко Роман Ярославич,
викладач кафедри практичної психології та педагогіки.*

Львівський державний університет практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ВІДХИЛЬНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

У статті розглянуті особливості відхилень у поведінці військовослужбовців. Виявлено причини виникнення такої поведінки в умовах військової служби і представлені методи її психологічної діагностики. Зазначено також необхідність роботи командирів підрозділів по збереженню психічного здоров'я особового складу, актуальність проведення заходів з профілактики відхильної поведінки. На основі теоретичного аналізу відхильної поведінки у військовослужбовців можна зробити висновок про те, що досліджуване явище має досить складний характер розвитку, адже дана поведінка детермінована широким набором різних причин. Якість професійної діяльності військовослужбовців та їх поведінка безпосередньо залежить від рівня їх психологічного здоров'я, збереження та зміцнення якого є одним із найважливіших напрямів у роботі військово-психологічних служб.

Ключові слова: відхильна поведінка, військовослужбовці, саморуїнуюча поведінка, фактори розвитку девіацій, психологічний супровід.

Події, які відбуваються в нашій державі протягом декількох років, свідчать про те, що кожен має бути готовим до того, що в будь-який момент може опинитись в непередбачуваній, екстремальній та небезпечній для життя обстановці. У зв'язку з такими умовами людина піддається значному впливу стресфакторів, наслідками яких можуть бути стресові розлади, бойова психічна травма, а в подальшому і розвиток посттравматичних стресових розладів. Деякі військовослужбовці самостійно можуть подолати наслідки, викликані такими факторами, а інші не здатні цього зробити і відповідно вони потребують допомоги психологів та інших спеціалістів. Практика ж свідчить, що елементарні психологічні знання психологічних явищ, з якими в небезпечній обстановці може зіткнутись кожен, дозволить підготуватися до них психологічно.

Мета статті теоретичний аналіз сутності відхильної поведінки, особливостей її прояву та надання психологічної допомоги військовослужбовцям, схильним до відхилень у поведінці.

Проблема адаптації юнаків, які вступають на військову службу, є досить складна. Адже не кожен громадянин України, призваний до лав Збройних сил, може успішно адаптуватися до нових умов діяльності, які постають перед ним. Багато військовослужбовців саме в

перший період служби відчуває ускладнення в адаптації. Це призводить не лише до проблем у міжособистісних відносинах, до низької ефективності професійної діяльності, до несприймання вимог військової дисципліни, але і до порушення здоров'я.

Варто підкреслити, що особлива специфіка службово-бойової діяльності військовослужбовців, в сучасних умовах державної обстановки пов'язана з виконанням покладених на них завдань на власній території, серед співвітчизників. Це, безумовно, робить істотний вплив на психоемоційний стан військовослужбовців. При виконанні бойових завдань в районах збройних конфліктів на психіку військових впливає особливий фактор – небезпека, яка може бути сприйнята як загроза для військового підрозділу, що виконує бойове завдання і для власного життя, тобто коли існує можливість поранення або загибелі. Несподівана поява небезпеки і її раптовість підсилює психологічний вплив на військовослужбовця. Її діяльність в умовах надзвичайних обставин залежить також від отриманих вражень в районі несення служби, емоційних потрясінь. У цих умовах військовослужбовці схильні до дії сильних подразників.

Згідно наукових досліджень відхильна поведінка є предметом наукового аналізу в

численних дослідженнях зарубіжних психологів, і розглядається: як результат недостатнього стримування внутрішнього напруження, що вимагає розрядки; як наслідок гіперкомпенсації потреб (А.Адлер; З.Фрейд; Е.Фромм); як результат соціального навчання (А.Бандура); як наслідок фрустрації (Л.Берковіц; Д.Доллард; Г.Міллер); як наслідок блокади задоволення потреби в самоактуалізації (А.Маслоу) [2].

Істотний внесок у вирішення найбільш значущих для психології відхильної поведінки проблем внесли соціальні психологи (Г.Блумер; І.Гофман; Г.Лебон; Дж.Мід; Ч.Кулі; Дж.Морено; Л.Фестінгер; Т.Шибутані і ін.) [5]. В рамках соціально-психологічного підходу пояснюються причини і рушійні сили девіантної поведінки особистості з точки зору взаємин індивіда і групи, групового впливу, зміни або спотворення групових конвенціональних норм.

У вітчизняній психології вивченню проблем відхильної поведінки присвячено значну кількість наукових робіт (М.І. Бобнева; А.А. Герцензон; Я.І. Гишинский; А.Г. Здравомислов; В.Н. Кудрявцев; Б.М. Левін; А.Б. Сахаров і ін.). Вченими активно вивчаються відмінні ознаки девіантної поведінки: відхилення від соціальної норми, деструктивність, негативна оцінка оточуючих.

На підставі досліджень різних видів відхилень (Ю.М. Антонян; С.В. Бородін; І.Г. Баткен) було доведено, що відхильна поведінка визначається не тільки «вродженими механізмами», а й соціально-психологічними причинами: характером мікросередовища, груповими відносинами, недоліками виховання, які створюють передумови до вчинення різних видів відхилень [4].

Тема відхильної поведінки носить міждисциплінарний характер, викликаючи жвавий інтерес у філософів, соціологів, психологів, лікарів, педагогів, працівників правоохоронних органів. Вона є предметом дослідження в працях В.Л. Біловодського, С.О. Санковського, С.Л. Євенка, А.В. Боєнка, В.Н. Герасимова і ін.

Співвідношення норми і відхилення в поведінці військовослужбовця розглядається в роботах В.А. Лукова, А.Л. Забари, С.Б. Дохоляна. Психологія відхильної поведінки військовослужбовців в бою представлена в роботах А.Г. Караяни [4].

Відхильна поведінка розглядається як порушення розвитку особистості, при якому поряд

з нанесенням фізичної шкоди організму відбувається падіння моральності, що призводить в кінцевому результаті до дисфункції особистості і соціальної дезадаптації різного ступеня. В даний час відомий цілий ряд форм поведінки, який може бути охарактеризований як поведінка, що відхиляється.

Розглядаючи відхильну поведінку у військово-службовців, необхідно враховувати те, що основні цілі та завдання військової організації в бойовій обстановці передбачають формування поведінки, яка суперечить загальнолюдським нормам і цінностям. У повсякденному житті військовослужбовці керуються нормами, встановленими суспільством. Таким чином, виникає протиріччя між нормативними вимогами до поведінки військовослужбовця у воєнний і мирний час. Саме середовище у військовій організації є агресивним по відношенню до особистості, що створює додаткові труднощі для адаптації і нормативного функціонування військовослужбовця.

Тому на сьогодні проблема психічного здоров'я військовослужбовців є дуже актуальною. Часті військові конфлікти, зростання промислових катастроф, забруднення навколишнього середовища, погіршення демографічної ситуації, нестабільність соціально-економічної обстановки – усе це викликає зниження якості психічного здоров'я усього населення.

Провідне місце в комплексному вирішенні проблеми збереження психічного здоров'я військовослужбовців займає діяльність психолога, командира підрозділу та інших посадових осіб з проектування та оптимізації професійного середовища. Для цього у військовій частині повинні бути створені такі умови, які б забезпечували ефективну роботу військовослужбовців. Важливим елементом підтримки рівня ефективності професійної діяльності особистості є психологічний супровід.

Психологічний супровід – це комплекс заходів з підтримання оптимального стану психічного здоров'я військовослужбовців, їх стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання обов'язків військової служби та запобігання виникненню негативних психологічних станів [7].

Також, основним елементом роботи психолога є надання психологічної допомоги військовослужбовцям, що являє собою організацію та проведення оперативних заходів з подолання

наслідків впливу бойового стресу на психіку військовослужбовців під час введення бойових дій. На цій основі психологи приділяють увагу на своєчасне виявлення психічних розладів і змін, що посідають проміжне положення між психічною нормою і прикордонною психічною патологією. При цьому останніми роками особливий акцент робиться на вивченні передпатологічних (передхворобливих) станів.

З цього боку, особливе значення являє вивчення усіляких форм девіантно-делінквентної, аддиктивної, аутогетероагресивної поведінки через їх широке поширення серед юнаків та чоловіків призовного віку. Єднає вище наведені форми тлумачення «саморуйнуюча поведінка», яке сьогодні достатньо широковідоме в медичній психології, світовій та вітчизняній психіатрії [3]. Водночас для Збройних Сил влучніше тлумачення «відхильна поведінка», що акцентує «граничний» характер схожих поведінкових порушень. Граничність відхильної поведінки молоді виступає так, що прояви даної поведінки з однаковим сенсом дають змогу віднести їх як до соціальних, так і до психологічних ексцесів.

Для того, щоб своєчасно виявити військовослужбовців, яким необхідний підвищений контроль з боку командирів, військових лікарів, психологів, офіцери повинні спочатку вивчити характеристики з місця роботи (навчання), медичну документацію, провести власні спостереження для визначення психологічних особливостей прибулого особового складу. Потім слід визначити перші ознаки відхильної поведінки молодих солдатів. Це можна зробити за такими критеріями: виховне середовище (неповна сім'я, перебування в дитячому будинку, спеціальні навчально-виховні установи відкритого та закритого типу), приводи в поліцію, надмірне вживання спиртного, вживання токсичних і наркотичних речовин, участь в різних неформальних групах та об'єднаннях, притягнення до адміністративної або громадської відповідальності, часта зміна без поважних причин місця роботи або навчання та інші. Офіцерам і сержантам необхідно знати і враховувати ознаки труднощів поведінки військовослужбовців, які можуть проявлятися в даний період їх служби [1].

Якщо ж психологом виявлено психологічні відхилення, то в першу чергу постає завдання в подоланні кризових психічних станів, від-

новленні психологічної витривалості військовослужбовців та їх психічної стійкості до впливу стресових чинників, а також відновлення в особистості необхідного рівня психологічної готовності до виконання завдань та психологічна реабілітація.

Застосування методів діагностики для виявлення відхильної поведінки у військовослужбовців, постановки кваліфікованого діагнозу і достовірного прогнозу можливе лише при наявності наукових знань про сутність, зміст, причини, чинники і особливості відхильної поведінки у різних категорій військових. Важливою умовою успішності діагностики відхильної поведінки є цілеспрямована, високомотивована, індивідуально-виховна та психолого-педагогічна діяльність командирів і начальників з підлеглими [6]. Поряд з перерахованими вище методами роботи важливе місце в профілактиці відхилень у поведінці займає система практичних заходів (організаційних, виховних, правових, культурно-дозвільних та соціально-психологічних), метою яких є створення сприятливих умов служби, навчання, відпочинку та взаємовідносин військовослужбовців. При реалізації вищезгаданого важливо засвоїти і строго дотримуватися принципів вибірковості, практичної доцільності, координації та взаємоузгодження зусиль всіх учасників процесу профілактики. В основі успіху даної роботи лежить продумана спадкоємність кваліфікованих і різнопланових форм і методів роботи з нужденними в ній військовослужбовцями.

Завдяки психологічному аналізу відхильної поведінки військовослужбовців у бойовій обстановці можемо зробити висновок про те, що усі ці негативні явища є присутні не лише на території безпосереднього зіткнення з ворогом, але і у військових частинах, навчальних центрах, полігонах. Головним завданням Збройних Сил України є захист суверенітету держави, але прояви девіантної поведінки значно ускладнюють його виконання. Негативно вони відображаються і на керованості, згуртованості, рівні боєздатності та боєготовності Збройних Сил. Саме тому велика увага на загальнодержавному та загальновійськовому рівнях приділяється боротьбі з цим явищем. Так як свідчить військова практика, то сьогодні успішно вирішувати всі проблеми можливо лише у комплексі науково-практичних заходів.

Для цього командирам, заступникам, офіцерам з морально-психологічного забезпечення багато уваги потрібно приділяти для створення позитивного настрою у середовищі, в якому перебувають військовослужбовці, для вивчення

їхніх індивідуально-психологічних особливостей, для використання сучасних форм та методик культурологічної роботи у системі профілактики девіантної поведінки військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алещенко В.І. «Методичні рекомендації командирам військових частин (підрозділів) щодо організації профілактики порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями», Київ, 2003р.
2. Буранов С. «Психологія відхильної поведінки у військовослужбовців». Орієнтир, червень 2005.
3. Змановская Е.В. Девіантологія (Психологія відхильної поведінки). – М.:2004.
4. Караяни А. Г. Психологія відхильної поведінки у військовослужбовців в бойовій обстановці: монографія / А. Г. Караяни, С. Л. Євенко. - Москва: Військовий університет, 2006.
5. Маклаков А. (ред.) Психологія і педагогіка. Військова психологія. // СПб-б.: Підручник для вузів, 2004. Глава 7.
6. Процепенко О.Г. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних Сил України: Методичний посібник. – К.: Національна академія оборони України, 2000.
7. Ягупов В.В. Військова психологія: Підручник. – Київ: Тандем, 2004.

Грет С.В., Яремко Р.Я.

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ С ОТКЛОНИТЕЛЬНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

У статье рассмотрены особенности отклонений в поведении военнослужащих. Выявлены причины возникновения такого поведения в условиях военной службы и представлены методы ее психологической диагностики. Указано также необходимость работы командиров подразделений по сохранению психического здоровья личного состава, актуальность проведения мероприятий по профилактике отклонений в поведении. На основе теоретического анализа отклонений в поведении у военнослужащих можно сделать вывод о том, что исследуемое явление имеет достаточно сложный характер развития, ведь данное поведение детерминировано широким набором различных причин. Качество профессиональной деятельности военнослужащих и их поведение напрямую зависит от уровня их психологического здоровья, сохранения и укрепления которого является одним из важнейших направлений в работе военно-психологических служб.

Ключевые слова: отклонения в поведении, военнослужащие, саморазрушающее поведение, факторы развития девиаций, психологическое сопровождение.

Hret S.V., Yaremko R.Y.

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF MILITARY SERVANTS WITH DEVIATING BEHAVIOR

The article considers the peculiarities of deviations in the behavior of servicemen. The reasons of occurrence of such behavior in the conditions of military service are revealed and methods of its psychological diagnostics are presented. The necessity of work of commanders of divisions on preservation of mental health of personnel, urgency of carrying out of actions for prevention of deviant behavior is also noted. Based on the theoretical analysis of deviant behavior in servicemen, we can conclude that the phenomenon under study is quite complex, because this behavior is determined by a wide range of different reasons. The quality of professional activities of servicemen and their behavior directly depends on the level of their psychological health, the preservation and strengthening of which is one of the most important areas in the work of military psychological services.

Key words: deviant behavior, servicemen, self-destructive behavior, factors of deviation development, psychological support.